УДК 332.152

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ РИБОГОСПОДАРСЬКОГО КЛАСТЕРУ В ПІВДЕННОМУ РЕГІОНІ

Самофатова В. А.

У статті представлений авторський підхід до проблеми сталого розвитку рибогосподарського комплексу Південного регіону. Обгрунтовано базові принципи та переваги кластерної інтеграції підприємств у рибогосподарському комплексі. Визначено ключові принципи створення і функціонування рибогосподарського кластеру в Південному регіоні.

Постановка проблеми. Рибогосподарський комплекс має особливе значення для економіки Південного регіону, до якого входять Одеська, Миколаївська та Херсонська області. Рибне господарство як цілісний комплекс включає: вилов риби та її переробку; відтворення та охорону рибних запасів; ставкове, басейнове, садкове розведення і товарне ви- рощування риби; селекційно-племінну роботу; науково-дослідне, проектно-конструкторське забезпечення; галузеву систему навчання та підвищення кваліфікації кадрів; систему безпеки мореплавства; провадження міжнародної риболовної політики й регулювання рибальства у внутрішніх водоймах України, в межах територіального моря, ви- ключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі, а також в економічній зоні Чорного та Азовського морів [1, с. 15]. Рибогосподарський комплекс відіграє важливу роль у продовольчому забезпеченні населення України. Риба і морепродукти є цінним продуктом харчування, який забезпечує потреби людини у білках, вітамінах і незамінних амінокислотах. Проте, виробництво і споживання риби і рибної продукції в Україні протягом останніх років відчутно знизилося. Основними причинами, є значне подорожчання імпортної продукції через знецінення національної валюти та зменшення вилову в Україні [2, с. 29]. Крім того, раціональне використання рибних ресурсів є одним із актуальних питань у контексті вирішення проблеми виснаження природних ресурсів і забезпечення сталого розвитку.

Формулювання цілей статті. Проблемам формування і функціонування кластерної форми організації виробництва, присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників: М. Портера, Є. В. Гусакова, О. М. Одінцова, Р. О. Кулик, В. М. Осипова, М. П. Войнаренка, М. Ф. Кропивка, П. Т. Саблука і інших вчених. Вагомий внесок у вивчення ефективних напрямів розвитку рибного господарства зробили такі вчені, як С. І. Алимов, Н. М. Вдовенко, О. В. Величко, О. В. Загороднюк, Р. М. Скупський, М. С. Стасишен, Н. Н. Яркіна.

Проте, багато теоретичних і методичних питань сталого розвитку регіонів на основі створення кластерів у галузях агропродовольчої сфери залишаються не вивченими і потребують подальших наукових розробок. До того ж, не дивлячись на суттєвий теоретико-методологічний доробок, у вітчизняній рибопереробній сфері не досягнуто помітних позитивних тенденцій у розвитку регіональних кластерних утворень.

Метою дослідження є обгрунтування основних передумов та переваг створення рибогосподарського кластеру в Південному регіоні.

Виклад основного матеріалу з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів. Основоположником теорії кластерного розвитку в економіці є М. Портер, який досліджував дану проблему шляхом вивчення конкурентних позицій підприємств у різних країнах світу. Особливість кластерного підходу в агропродовольчій сфері полягає в тому, що кластери спроможні сконцентрувати навколо себе значні фінансові, технологічні, інноваційні та трудові ресурси різних підприємств і спрямовувати їх на вирішення першочергових завдань, підвищення конкурентоспроможності учасників кластеру, їх сталого розвитку та забезпечення населення якісними і доступними продуктами харчування. Кінцевим етапом формування кластерів є розробка стратегії кластеризації агропродовольчої сфери регіону.

Будь-який кластер є інноваційно орієнтованою, розташованою в окремому регіоні інтегрованою структурою, якій властиві елементи мережевої організації. Рибогосподарський кластер – єдиний комплекс взаємообумовлених видів діяльності рибної галузі. Метою створення рибогосподарського кластеру є формування конкурентоспроможного виробництва риби і рибних та морепродуктів у Південному регіоні. З огляду на регіональні та галузеві ознаки розвитку продуктивних сил, приморські райони Південного регіону, значною мірою, є монофункціональними, де переважає розвиток агропродовольчої сфери. З іншого боку, окрім агропромислового виробництва, приморські території у новітньому стратегічному контексті для України є: 1) зоною розвитку морегосподарського комплексу та рибного господарства, в основному рибальства; 2) морським геополітичним «фасадом», через який здійснюється зовнішньоекономічна діяльність з іншими країнами; 3) транскордонними територіями, через які проходять енергетичні, торговельні, транспортні євроазійські шляхи; 4) «регіоном розвитку» рекреації і туризму; 5) полігоном впровадження нових технологій (екологічно чисте виробництво, інноваційні технології у морегосподарському комплексі, видобуток енергоносіїв, розвиток марикультури) [3, с. 89]. Згідно проведених у роботі Єрмакової О. А. розрахунків, підтверджується високий рівень спеціалізації Південного регіону на рибальстві та рибництві [4, с. 65].

Рибогосподарський комплекс повинен бути не тільки споживачем водно-біологічних ресурсів, але й займатися їх відтворенням, для того, щоб не залежати від нерівномірних поставок риби (табл. 1).

Таблиця 1

Добування водних біоресурсів за видами, тонн*

Області	Риба				Інші водні біоресурси	
	усього		у т. ч. прісноводна			
	2015	2015 у % до 2014	2015	2015 у % до 2014	2015	2015 у % до 2014
Миколаївська	1910	55,6	755	89,5	24	0,3
Одеська	8499	102,9	4358	111,7	13746	2161,3
Херсонська	4141	153,0	3466	154,3	389	311,2

*За даними Державної служби статистики [5].

З урахуванням особливостей створення та функціонування рибогосподарського кластера найбільш відповідною організаційно-правовою формою даного кластера є акціонерне товариство, де засновниками виступають учасники кластера: державні, приватні підприємства, регіональні та місцеві органи влади. Розподіл прибутку в рамках кластера здійснюватиметься згідно з часткою кожного із засновників. Роль регіональних органів влади повинна полягати у сприянні розвитку інфраструктури, створенні сприятливого бізнес-середовища для успішної роботи та взаємодії учасників кластера [6, с. 118].

Найважливішим компонентом при створенні кластера, є визначення головної ланки або ядра, яке стане основою, фундаментом створюваного кластера. Це може бути одне підприємство або група суб'єктів господарювання, які зацікавлені у створенні кластера і визнали переваги, які можуть отримати від входження у кластер. Визначення основних пріоритетів і напрямів розвитку кластера, пошук джерел фінансування, вирішення організаційних питань в сукупності також слугують необхідною основою формування кластера. Підприємства кластера мають додаткові конкурентні переваги за рахунок можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію і стандартизацію, мінімізувати витрати на впровадження інновацій.

Кластеризація підприємств призводить до позитивних змін у структурі капіталу, в якій з'являється така його форма як кластерний капітал. Кластерний капітал являє собою об'єднані економічні відносини суб'єктів господарювання з приводу отримання доданої вартості, взаємодія між якими обумовлена довгостроковим поєднанням промислового, фінансово-кредитного, людського, природно-ресурсного, інформаційного і комунікативного капіталів [7, с. 148].

Головними факторами економічного потенціалу рибогосподарського комплексу є сировинне і ресурсне забезпечення, диверсифікація виробництва і зв'язок з іншими сферами економіки. Кластер повинен охоплювати весь виробничо-технологічний процес: від вирощування чи добуваня риби і морепродуктів, використання наукових розробок, виготовлення кінцевої продукції до реалізації її споживачам. З боку держави також необхідна підтримка власних товаровиробників рибогосподарського комплексу в таких питаннях, як надання пільгових кредитів, дотацій на створення матеріально-технічної бази для вирощування посадкового матеріалу і т. ін.

Правовим підгрунтям створення і функціонування кластерів у рибогосподарській сфері є Закони України: «Про аквакультуру» від 18.09.2012 № 5293-VI; «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 № 3677-VI; «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 06.02.2003 № 486-VI та інші нормативно-правові акти.

Кластерні формування функціонують ефективно у тому випадку, коли наукові та освітні організації входять до складу кластерів. В рибогосподарському кластері Південного регіону, академічну і галузеву науку можуть представляти: Одеська національна академія харчових технологій (кафедра м'яса, риби і морепродуктів); Державне підприємство Одеський центр Південного науково-дослідного інституту морського рибного господарства та океанографії (ОдЦ ПівденНІРО); Державне підприємство «Регіональний дослідно-експериментальний комплекс», с. Палійове Одеської обл.; Державне підприємство «Експериментальний кефалевий риборозплідник» с. Біленьке Одеської обл.; Державне підприємство «Виконавча дирекція з будівництва рибовідтворювальних комплексів», м. Миколаїв; Державна установа «Виробничо-експериментальний дніпровський осетровий рибовідтворювальний

завод ім. академіка С. Т. Артющика; Державна установа «Херсонський виробничо-експериментальний завод по розведенню молоді частикових риб і ін [8]. В Росії створена кластерна обсерваторія (РКО) на базі Інституту статистичних досліджень і економіки знань НДУ ВШЕ і регіональні центри кластерного розвитку, які здійснюють науково-методичну і консультаційну підтримку формуванню територіальних кластерів [9]. Такий досвід доцільно впровадити і в Україні. Важливими складниками кластера повинно стати створення спеціалізованих підприємств по виробництву посадкового матеріалу, створення спеціалізованої рибної біржі, а також виробничих потужностей, які забезпечать глибоку комплексну переробку сировини.

У сучасних умовах, подальше функціонування рибогосподарського комплексу визначається розвитком аквакультури і марикультури. Марикультура (морське рибництво) – розведення та вирощування морських риб та інших водних живих ресурсів у спеціально створених штучних умовах або визначених для цього ділянках прибережної смуги моря. Аквакультура – розведення та вирощування риби та інших водних живих ресурсів у спеціальних штучних умовах або визначених для цього рибогосподарських водних об'єктах. Продукти аква- і марикультури є величезним резервом для одержання цінного харчового білка, лікувально-профілактичних препаратів, кормових добавок, стимуляторів для тваринництва та інших цілей. Їх переваги полягають у більш низьких енерговитратах, порівняно з промислом, наближеністю до берегових рибопереробних комплексів, можливістю постачати на ринок продукцію стабільної якості та зменшити вплив фактора сезонності [10, с. 48].

Подальші перспективи розвитку аквакультури і марикультури пов'язані, на наш погляд, зі зростанням частки споживання вітчизняних рибних продуктів населенням України. Марикультура (морське рибництво) – розведення та вирощування морських риб та інших водних живих ресурсів у спеціально створених штучних умовах або визначених для цього ділянках прибережної смуги моря. Аквакультура – розведення та вирощування риби та інших водних живих ресурсів у спеціальних штучних умовах або визначених для цього рибогосподарських водних об'єктах. Як варіант, пропонується звернути увагу на вирощування таких представників марикультури, як мідії, устриці, креветки, рапани тощо. Вирощуванню цих гідробіонтів сприяють зручні фізико-географічні умови Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Необхідно передусім враховувати сильні сторони регіону та орієнтуватися на ті проекти, які реалізує місцевий бізнес. Наприклад, у галузі марикультури, у Голопристанському районі Херсонської області була створена і успішно розвивається компанія «Устриці Скіфії». Соціально-економічне значення створення рибогосподарського кластера полягає у створенні додаткових робочих місць у прибережних селищах та забезпечення більш рівномірного завантаження виробничих потужностей переробних підприємств регіону.

Об'єднання науково-дослідних і технологічних можливостей учасників кластера створює набагато кращі умови для організації і випуску нових продуктів, технологій і наукових розробок з метою виходу на більш широкі ринки збуту. У якості прикладу використання кластерної політики, спрямованої на розвиток рибної промисловості, можна використати досвід Норвегії. Результатом такої політики є те, що витрати на виробництво і реалізацію одного кілограма лосося знизилися майже у 3 рази і, відповідно, споживання норвезького лосося у країнах Західної Європи виросло приблизно у 10 разів. У Данії, яка на сьогодні є світовим лідером кластерізації, функціонує 29 провідних

кластерів, які забезпечують 60% експорту країни та охоплюють 40% її фірм [11, с. 679]. Великих успіхів у штучному вирощуванні гідробіонтів досяг Китай.

Висновки. Підводячи підсумки, слід відзначити, що в Південному регіоні є безперечні передумови для створення рибогосподарського кластера. Зарубіжна практика створення рибогосподарських кластерів в приморських регіонах також підтверджує доцільність та актуальність створення кластерних структур у досліджуваному регіоні. Створення рибогосподарського кластера у Південному регіоні дозволить вирішити широкий спектр економічних, соціальних і екологічних проблем і сприятиме забезпеченню сталого розвитку підприємств, що входять до нього. Це підвищить конкурентоспроможність як рибної та морепродукції, так і самих виробників.

Література

1. Вдовенко Н. М. Сучасний стан та напрями розвитку рибного господарства в Україні / Н. М. Вдовенко // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 15–20.
2. Самофатова В. А., Паньків Ю. П. Основні тенденції виробництва та споживання риби та рибної продукції в Україні / В. А. Самофатова, Ю.П. Паньків // Економіка харчової промисловості. – 2016. – № 2. – С. 29–33.
3. Скупський Р. М. Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р. М. Скупський // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 86–101.
4. Єрмакова О. А. Пріоритети кластерного розвитку економіки українського Причорномор'я / О. А. Єрмакова // Економічні інновації. – 2011. – Вип. 42. – С. 61–69.
5. Добування водних біоресурсів за 2015 рік. // Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: www/ ukrstat.gov.ua
6. Осипов В. М. Перспективи створення морегосподарського кластеру в Україні / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // Економіка і прогнозування. – 2009. – №3. – С. 111–122.
7. Филлипова С. В. К вопросу формирования морехозяйственных кластеров / С. В. Филлипова, В. А. Сааджан, В. Д. Глущенко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 5. – С. 146–159.
8. Державні підприємства, установи, організації, що належать до сфери управління Держрибагентства // Державне агентство рибного господарства України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://darg.gov.ua/ odesjka oblastj 0 67 menu 0 1.html
9. Методические материалы по разработке и реализации программ развития инновационных территориальных кластеров и региональной кластерной политике//Російська кластерна обсерваторія. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cluster.hse.ru/info/
10. Самофатова В. А. Ринкова стратегія розвитку підприємств рибопереробної галузі України / В. А. Самофатова, В. А. Карпенко // Економіка харчової промисловості. – 2015. – № 2. – С. 47–51.
11. Гоблик В. В., Дем'ян Я. Ю., Гоблик Вл. В. Кластерні ініціативи регіонів в умовах інтеграційних процесів України / В. В. Гоблик // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 45. – С. 678–683.

Abstract

The article noted, that the fishing industry is playing very important role for the economy of the Southern region, which includes the Odessa, Nikolaev and Kherson region. Fish and seafood are a valuable food product, which provides human needs for protein, vitamins and essential amino acids. However, the production and consumption of fish and fish products in Ukraine in recent years has declined significantly. The main reasons are the significant rise in prices of imported products due to the depreciation of the national currency and the decrease of the catch in Ukraine. In addition, rational use of fish resources is one of the important issues in the context of solving problems of natural resource depletion and sustainable development.

The aim of the study is justification of key assumptions and benefits of creating a fishery cluster in the Southern region. Any cluster is innovation-oriented, located in a separate region of the integrated structure, which are inherent elements of network organization. Fishery cluster – a single complex interdependent activities of the fishing industry. The purpose of creating a fishery cluster is the formation of competitive production of fish and fish and seafood in the Southern region. With the features of creation and functioning of fishery cluster, of the most appropriate legal form of the cluster is a joint-stock company where the founders are the members of the cluster: the state, private enterprises, regional and local authorities. The most important component in creating a cluster is the definition of the main element or core, which will be the basis, the foundation of the created cluster. This can be one company or a group of entities that are interested in creating a cluster, and recognized the benefits that can receive from joining to the cluster. The cluster companies have a competitive advantage due to the possibility to carry out an internal specialization and standardization, minimize the cost of innovation. A cluster should cover the entire production process: from cultivation or fishing and seafood, the use of scientific research, manufacturing of the final product before implementation for its consumers. The cluster formation function effectively in the case where scientific and educational organizations are part of the cluster. In modern conditions, the continued operation of the fisheries complex is determined by the development of aquaculture and mariculture. Socio-economic importance of the creation of the fishery cluster is to create jobs in coastal towns and ensure a more uniform capacity utilization of processing plants in the region. The creation of a fishery cluster in the southern region will allow to solve a wide range of economic, social and environmental problems and contribute to the sustainable development of the enterprises belonging to it. It will increase competitiveness of fish and seafood, and the producers themselves.